

2
SZEKERKE IVÁN:

Az akaratszabadság és az egyéni felelős-
ség kérdése a büntetőjogban.

Szeged, 1949.

Diss. A 253

Diss. A 253

Az akaratszabadság

és az egyéni felelősség kérdése a büntetőjogban.

Irta:

2-1949/50 a.

Szekerke Iván jogszigorlő.

Bírálóul fötkérem dr.

Schuelther Erniec

dr. Baris György

professzor

urakat.

Szeged, 1949 évi.

September hó 22 n.

dékan.

Előreig, műköv'tem
elfogadom.

1949 X.3. február

Honajánból

1949 XII. 16.

Osztály

Diss. A 253

VÁZLAT.

I. Rész.: Az akaratszabadság kérdésének általános filozofiai megoldása.

II. Rész.: Az akaratszabadság kérdésében elfoglalt uralkodó felfogások a büntetőjogban.

III. Rész.: Egyéni állásfoglalás a kérdésben, a determinista nézetet fogadva el helyes felfogásként.

I.

R É S Z .

Az akaratszabadság kérdésének
filozofiai megoldása.

Hogy tiszta képet alkossunk magunknak a kérdés fe-
lől, először is ennek pusztán filozofiai fejtegetését kívánom tár-
gyalni, majd az értekezés második részében térek rá a kérdés bün-
tetőjogi oldalára.

Mi a szabadság? A szabadság fogalma eredetileg nega-
tív jellegű. Nem értünk alatta egyebet, mint minden akadályozónak
és gátlónak a távollétét. A fogalom másik oldala az akadályozónak
és gátlónak a jelenléte, melynek, minthogy erőként nyilvánul, po-
zitivnak kell lennie. Ezen gátlónak a mivoltához képest a szabad-
ság fogalmának három, egymástól igen eltérő faja: a fizikai, ér-
telmi és erkölcsi szabadság. 1.

1./ Fizikai szabadság mindennemű anyagi akadálynak a távollétéé. Ilyen értelemben mondhatjuk: szabad égbolt, szabad kilátás, szabad levegő. A szabadság fogalma azonban gondolatunkban a pozitív oldaláról jelentkezik, amelynek azt a sajátátgot tulajdonítjuk, hogy mozgásaink a magunk akaratából erednek, azaz önkényesek, amikor szabadoknak mondjuk a mozgásokat, mivel semmiféle anyagi akadály lehetetlenné nem teszi őket. Ámde ez csak gondolatunkban, tudatunkban van így, a valóságban azonban ezek az akadályok nagyon is sokfélék lehetnek. Az általuk akadályozott pedig mindig az akarat. Ezért egyszerűség okából a fogalmat inkább a pozitív oldalán fogjuk meg és mindazt ide sorozzuk, ami csupán saját akaratából mozog, vagy egyesegyedül saját akaratából cselekszik. E fogalommegfordítás azonban a dolog velején mitsem változtat. A szabadság fogalmának ezen fizikai jelentése mellett akkor mondhatjuk tehát szabadnak az em-

bert, ha sem bilincs, sem börtön, tehát általában semmi fizikai, az-
az anyagi akadály őket cselekvéseikben nem akadályozzák, hanem ha
ezek a mozgások, cselekvések kizárólag a saját akaratuk szerint men-
nek végbe. A fizikai kényszer, a fogalom pozitív oldala, szorosán vé-
ve nem terjed tovább, minthogy megakadályoz valamely cselekvést és
soha nem okozhatja, hogy valaki valamely tett véghezvitelére kül-
sőleg kényszerítették. Ez utóbbi már nem a fenomenális/: a jelen-
ségek:/ világában, hanem az immanens/: belső:/ világában lejátszó-
dő folyamat, amely mindig motívumok által való kényszerítés, ameny-
nyiben a kényszerített inkább enged a kényszernek, semmint magára
vegye a szenvedéseket, amelyek őt vonakodása esetén érnék. Ez a mo-
tívumok által való kényszerítés mindig belső folyamat, bármennyire
külsők is az alkalmazott fizikai kényszerrendszabályok.

A szabadság fogalmának ez a fizikai jelentése a vol-

taképeni és ezért a leggyakoribb jelentése is, amelyhez sem kétség, sem vita nem férhet és amelynek valódiságát a tapasztalat mindig bizonyítja, illetve bizonyíthatja. Mihelyt ugyan is valaki csupán a saját akarata szerint cselekszik, akkor ezen értelemben szabad, tekintet nélkül arra, ami esetleg magára az akaratra befolyással lehetett. Mert ugyan is a szabadságnak a fogalma ebben az eredeti, közönséges jelentésében csupán a cselekvések lehetőségére, vagyis a fizikai akadályok távollétére vonatkozik. Ezért mondjuk : szabad a madár a levegőben, a vad az erdőben, szabad az ember is természet-től fógva. Népről is mondjuk, hogy szabad és azt értjük alatta, hogy a szabad nép a sajátmaga alkotta törvényeket ismeri el és ilyenformán mindig a saját akaratát követi. Ilyen értelemben a politikai szabadság a fizikai szabadsághoz sorozandó.

Gyökeresen megváltozik a helyzet, ha eme fizikai sza-

badtságot elmellőzzük és a fogalom másik Faját: az erkölcsi szabad-
ságot vesszük figyelembe. Itt már a fogalom nem közönséges, hanem
filozofiai értelmével van dolgunk. Az lesz mostmár a következő kér-
dés : vajjon akarhatom-e azt, amit akarok?

Az erkölcsi szabadságnál a szabadság fogalma közvet-
lenül az akarattal kerül összefüggésbe. Itt ugyanis már nem a feno-
menális, hanem az immanens világban vagyunk. /: Kant :/ Az immanens
világban a szabadság fogalmának negatív jellegét a szükségszerűség-
től való mentesség adja. Itt maga a szükségszerűség a pozitív oldal,
mely mint erő mutatkozik és ez a pozitív oldal a negatívba tartal-
mat önt. A kérdés az, mit mondunk szükségszerűnek?

A közönséges magyarázat azt mondja, szükségszerű az,
aminek az ellenkezője lehetetlen, vagy ami másképp nem lehetséges.
Ez a platói magyarázat Hume óta az okság tételével bővült, amely-

nél fogva szükségszerű az, amely valamely okból következik. Csak azt ismerhetjük el szükségszerűnek, amit egy adott ok következményének fogunk fel. Ez a tétel áll megfordítva is; mihelyt valamit egy adott elégséges ok következményének ismertünk meg, azonnal szükségszerűnek is látjuk, mert minden ok kényszerítő. Így a szabadságot, minthogy ismertető jege a szükségszerűségnek a távolléte, minden októl függetlennek kellene mondanunk és egy abszolút véletlen gyanánt kellene felfognunk. Mert ha az akarat minden októl függetlenül működne, akkor senkinek az akarata nem lenne kiszámítható, még ő maga által sem és így nem is lehetne egy ilyen, még önmagától is idegen, váratlan akarásért felelősségre vonni. Az akarás rendszertelenebb volna még a futó ötletnél is, amelyért senkit sem akarnak felelőssé tenni még a teológusok sem.

Már most ha az ember akar, bizonyos, hogy valamit akar.

Akarati elhatározása mindig valami tárgyra irányul. Csak úgy képzelhető el valamely akarati elhatározás, ha az valamely tárgyra irányul, különben elképzelése lehetetlen. Mit jelent az, hogy valamit akarok? Nem jelent mást, mint akarati tény, ami végső fokon a megismerőképesség, azaz ismeretünk tárgya. Ezt a tárgyat eme vonatkozásban indítéknak nevezzük, amely egyuttal az akarati tény anyaga is, vagyis maga a motivum. Ez az indíték pedig az akarati tény megváltóztatását célozza, mivel visszahat az akaratra. Ebben a visszahatásban nyilvánul meg az akarati tény egész mivolta. Mindebből pedig világosan kitűnik, hogy az akarati tény eme tárgy nélkül be sem következne, mert különben sem indítója, sem anyaga nem volna.

A kérdés további fejtegetés céljából így tehető fel: vajjon az akarati ténynek be is kell-e következnie, mihelyt az ismeret a tárgyat a tudatban reprezentálja, /: Földes-Papp :/vagy ellen-

kezőleg el is maradhat az akarati tény, vagy éppen ellentétes cselekmény keletkezhet belőle? Röviden szólva: a motívum szükségképen idézi-e elő az akarati ténnyt, vagy pedig az akarat megtartja-e szabadságát midőn a motívum belép az öntudatba? Descartes /: 1596-1650:/ a következőket mondja: Principia philosophia c. munkájában: "A bennünk lévő szabadságnak és közömbösségnek pedig annyira a tudatában vagyunk, hogy semmi sincs amit világosabban és tökéletesebben belátnánk."

/: Libertatis autem et indifferentiae, quae in nobis est, nos ita conscios esse, ut nihil sit, quod evidentius et perfectius comprehendamus.:/ Ezen állítás tarthatatlanságát már Leibniz/:1646-1716:/ is vitatta Teodiceájában: "Minden cselekvés determinált és sohasem közömbös, minthogy mindig van valamely hajlító, de mégsem kényszerítő ok arra, hogy inkább így, semmint másként történjék a dolog". /: Omnes actiones sunt determinatae, et nunquam indifferentes,

quia semper datur ratio inclinans, quidem non tamen necessitans, ut sic potius, quam aliter fiat.:/ Leibniz ezen mondásában benn van egész irénikus, szintetizáló, az ellentéteket kiegyenlítő jellemvonása, amely egész filozofiájára jellemző. Ez az arany középut azonban nem lehet a filozofia célja, mint olyan tudományé, amely a kérdés, az igazság végső megoldásait keresi. Egyáltalán nem mondhatjuk, hogy az inditek csak némiképp határozza meg az akaratot, mert amint látjuk ez az állítás maga is úgy hajlong, mint szélben az ingó nádszál. Mihelyt ugyanis okságot tulajdonítunk valamely erőnek, tehát elismertük ható voltát, akkor csupán az erő szaporítására van szükség, hogy hatása teljes legyen. Akit tiz arannyal nem lehet megvesztegetni, az enged majd száz aranynak, mondja Schopenhauer. Mellesken megemlítem itt Szt. Ágoston egyházatyát is, bár munkálkodása a középkor végére esik. De civitate Dei c. könyvében négy katego-

riára vezeti vissza az akaratot: vágy- félelem- vídámság- és szomorúságra és ezt így fejezi ki: " Akarat van ugyanis valamennyiben, sőt mindnyája semmi más, csak akarat, mert mi egyéb a vágy és vídámság , mint egyetérteni akarás azokkal amiket akarunk és mi a félelem és szomorúság, mint egyet nem érteni akarás azokkal, amiket nem akarunk." /: Voluntas est quippe in omnibus, imo omnes nihil in aliud, quam voluntás sunt, nam quid est cupiditas, et letitia, nisi voluntas in eorum, consensionem quae volumus, et quid est metus atque tristitia, nisi voluntasin dissensionum ab his, quae volumus:/ Azért tartottam mégis megemlítendőnek Szt. Ágoston eme fejtegetését, mert nála ötlött fel először a gondolat, hogy ugymondjam bonckés alá venni az akaratati problémát. Azonban eme tétele egyáltalán nem fejti meg az akarat szabadságát. Egyetérteni akarás azzal amit akarok nem egyéb, mint azt kívánni. Tehát a kívánást összeté-

veszti az akarással. Egyszerű megfogalmazásban ez a tétel így hangzik: az ember a vidámság után vágyakozik, a félelmet és szomorúságot pedig kerülni igyekszik. Kivánni lehet ellentétet is, de akarni csak az egyiket lehet. Thomas Hobbes /:1588-1679:/mondja Leviathan III. könyvében, melynek címe: De cive.: „Minden egyes ember hajlik annak kívánására, ami neki jó és annak kerülésére, ami neki rossz.” /: Fertut unusquisque ad appetitione eius, quod sibi bonum, et ad fugam eius, quod sibi malum est.:/ Lehet egyazon időben kívánni az életet és a halált is, de akarni csak az egyiket lehet.

A szabadakaratnak természetes képe egy meg nem terhelt mérleg, mely soha meg nem mozdul és soha ki nem lendül egyensúlyából, míg nem tesznek be valamit egyik serpenyőjébe. Ahogy egy mérleg önmagától meg nem mozdulhat, úgy nem hozhat létre önmagától a szabadakarat cselekvést, mert semmiből semmi sem lesz. Hogy a mérleg az egyik oldal felé billenjen, egy idegen testet kell rá tenni,

ami aztán a mozgásnak a forrása, az indítéka.Éppen így az emberi cselekvést is olyan valaminek kell előidéznie, ami pozitív hat és több a puszta negatív szabadságnál.Maga a cselekvés eredete kétféle lehet: 1./ vagy motivumok teszik ezt maguk, vagy 2./ a motivumok iránti fogékonyságból ered a cselekvés, vagyis az emberben eredetileg lappangó hajlamokból, amelyek az egyéneknél különbözők lehetnek és amelyek szerint hatnak a motivumok.De akkor aztán az akarat nem szabad többé, mert ezek a hajlamok nem egyebek, mint a mérleg serpenyőjébe tett súlyok, vagyis maga a már említett elégséges ok, amely létrehozza a cselekvést.

Aki először járt végére a dolognak, az a minden valószínűség szerint Thomas Hobbes, aki Moral and political works c. munkájában a következőket mondja: „Elégséges oknak ismerem el azt, amiből semmi sem hiányzik ahhoz, ami az okozat előidézéséhez szükséges.De az ilyen egyszersmind szükségeszerű ok is.Mert ha lehetsé-

ges volna, hogy egy elégséges ok az okozatát elő nem idézné, akkor balóle hiányoznia kellett valaminek, ami szükséges ennek előidézésére: ámde akkor az ok nem volt elégséges. Ha azonban lehetetlen, hogy egy elégséges ok az ő okozatát elő ne idézze, akkor az elégséges ok egyuttal szükségszerű ok is. Ebből nyilván következik, hogy ami előidéztek, szükségképen idéztetik elő. Mert mindennek, ami előidéztek, volt elégséges oka, ami előidézte; különben soha létre nem jött volna. Tehát az önkényes cselekvések is szükségszerűek."

/: I hold that to be a sufficient cause, tho wick nothing, is wanting that is needfull to the produced of the effect. The same is also a necessary cause: for if it be possible that a sufficient cause shall not bring forth the effect, then there wanteth somewath, wick was needfull, to the producing of it: and so the cause was not sufficient. But if it bi impossible that a sufficient cause shuld not produced the effect; then is a sufficient cause a necessary cause.

Hence it is manifest, that whatwewer is producéd, is produced neces-
sarily. For whatsoevér is produced, has had a suffucient cause tho
te produce it, or else it had not been: and therefore also volunta-
ry actions are necessitated.:/

Baruch Spinoza /:1632-1677:/ a következőket mondja a
szabadakaratról Etikájában: „Az akarat nem nevezhető szabad, hanem
csak szükséges oknak. Az akarat ugyanis, mint minden egyéb okra szo-
rul, emely bizonyos módon cselekvésre determinálja.”/:Voluntas non po-
test vocari causa libera, sed tantum necessaria. Nam voluntas ut re-
liqua omnia causa indiget, a qua ab operandum cert modo determinatur/.

Rendkívül találó a szabadakarat egyensúlyi állapo-
tára nézve Buridan számárkancájának az esete. Ez a számárkanca rend-
kívül éhes és szomja s is volt egyforma mértékben és egyazon időben,
tőle pedig teljesen egyforma távolságra állott az eleség és a víz is,
míg a számár az egyensúly állapotában nem tudott választani a kettő

közül, hogy melyikhez nyuljon előbb, míg végül is elpusztult anélkül, hogy éhét vagy szomját elverte volna. Erre a példára Spinoza a következőket mondja: „Ha ugyanis az ilyen egyensúlyban levő embert a számár helyébe tesszük, az ember nem gondolkodó lénynek, hanem a legostobább szárnak lesz tartandó, ha éhen és szomjan vész.”/:Si enim hominem loco asinae ponamus, in tali aequilibrio positum, homo non pro re cogitante, sed pro turpissimo asino erit habendus, si fame et siti pereat.:/

Amint az előbbieken láttuk, a cselekvés indítéka a motivum, amely nem más, mint maga az ok. Amire a motivum hat, az az értelem, amit Schopenhauer úgy fejez ki, hogy az értelem a motivumok ráhatásának a médiuma. Az így előállott cselekvés adja a jellemet, amely egyénileg meghatározott és mindig csak tapasztalati, azaz aposteriori lehet, de soha sem lehet apriori. Az ember jelleme ugyanis 1./ egyéni, azaz mindenki más és más. Ugyanis egészen kü-

lönböző ugyanannak a motivumnak a hatása különböző emberekre. A nap is a viaszkot fehérre, a clor-ezüstöt ellenben feketére festi. A hő is a viaszkot puhítja, az agyagot ellenben keményíti. Ezért nem lehet egyedül a motivum tudásával a tettet előre megmondani, hanem pontosan kell még hozzá ismerni a jellemet is és az adott helyzethez viszonyítva a körülményeket is. 2./ Az ember jelleme aposteriori, azaz tapasztalati. Csakis a tapasztalás által lehet egyáltalán megismerni valakinek a jellemét olyan állítás, amit ugygondolom nem kell különösképen bizonyítani. 3./ A jellem egy és ugyanazon körülmények között állandó. Bár a tudomány, tapasztalás, belátás idővel befolyásolhatja a jellemét, de egyazon feltételek mellett kizárólag ugyanannak a cselekménynek kell bekövetkezni. Erről ír David HUME /:1711-1776.:/ az ő Essay on liberty and necessity-jében: „Mindenesetre elképzelheti valaki, hogy mikor szemrehányást tesz magának elmúlt élete folyásának valamely meghatározott tette miatt, hogyha ismét

ugyanabban a helyzetben volna, másként cselekednék. De ez pusztán csatlódás: ha szigorúan kutat és minden körülményt tekintetbe vesz, akkor meggyőződik róla, hogy ugyanolyan belső hangulatnál, a dolgoknak pontosan azonos felfogása mellett, amellyel akkor birt, kizárva, minden más, azóta megfontolás útján szerzett felfogást, másképp nem cselekedhetett volna, mint ahogy cselekedett." /: A man indeed, when he reproaches himself for any partikular action in his passed conduct, may fancy that if he was in the same situation again, he would have acted differetly. But this is a mere deception; and if he examines himself strictly, and thakes in all circumstances, he may be satisfied that, with the same inward disposition of mind, and with precisely the same view of things. Tath he had then, and exclusive of all others, tath he has acquired by reflection since, he could not have acted otherwise than he did.:/

Ami tehát a motivumnak enged, az az ember jelle-

me. Valamint ugyanis az élettelen természetben minden hatás két tényezőnek a szükséges terméke, éppen így az embernek minden tette szükségszerű terméke a jellemének és a ható motivumnak. Ha e kettő adva van, az a tett múlhatatlanul bekövetkezik. Hogy egy másik tett következzen, vagy egy másik motivumot, vagy egy másik jellemet kell feltételezni. Minden tettet előre meg lehet jósolni, illetve kiszámítani, ha egyrészt a jellem nem lenne olyan nehezen kikutatható, másrészt meg a motivum nem lenne gyakran elrejtve és nem lenne más motivum ellenhatásának kitéve, amely ellenmotivumok pedig kizárólag annak a bizonyos embernek a gondolkodási körébe esnek, másnak a számára ellenben hozzá nem férhetők. Az ember jellemével azok a célok, amelyek felé változatlanul törekszik, lényegükben megvan határozva: az eszközöket, melyeket e cél elérése érdekében megragad, meghatározzák egyrészt a külső körülmények, másrészt az a körülmény, hogy miképpen fogja fel azokat, ami ismét esztől és műveltségétől függ.

Mindezek végső eredményeként jelennek meg az ember tettei és így egész szerepe, melyet ezen ezen a világon betölt.

Látjuk ugyanis ha feltesszük az akarat szabadságát, minden emberi cselekvés meg nem magyarázható csoda volna, okozat nélkül, más szóval existentia essentia nélkül. Minden existentia essentiát tételez fel, azaz egyuttal minden létezőnek lennie is kell valaminek, határozott lényeggel kell bírnia. Ami itt a belső lényegét illeti, illetve jelenti, az a jellem. Lehetetlen, hogy valami létezzék és amellet semmi tartalma ne legyen. Épen olyan dolog, mely csak létezik, anélkül, hogy valamelyes minősége, vagy tulajdonsága és így ebből eredő határozott hatási módja volna. Voltaire *Traité de methaphisique* c. könyvének 7. fejezetében körülményesen védelmezi a szabadakaratot, de 40 évvel később írott könyvében az akaratitények szigorú szükségszerűségét tanítja: *Le philosop ignorant* c. könyvének 13. fejezetében a következőket mondja: "Archimedes egyen-

lően kényszerítve van szobájában maradni, midőn őt oda bezárják és amidőn oly erősen van elfoglalva valamely problémával, hogy nem támadt fel benne a távozás eszméje: a végzet vezeti az akarót, a nem-akarót huzza. A tudatlan, aki így gondolkozik, nem gondolkozott mindig így, de végre kényszerült megadni magát." /:Archimede est également nécessité de resté dans sa chambre, quand on l'y enferme et quand il est si fortement occupé d'un problème, qu'il ne recoit pas l'idée de sortir: Ducunt volentem fata, nolentem trabunt. L'ignorant, qui pense ainsi, n'as pas toujours pensée de meme, mais il est enfain contraint de se rendre.:/

Az essentia existentia nélkül nem ad valóságot, amint Kant a 100 tallerról szóló példával világosított meg. 100 valóságos tallér nem tartalmaz több gondolati tartalmat, mint 100 lehetséges, gondolt tallér. Tehát valamely dolog létezését soha sem lehet a logikai szükségszerű ítélet által a fogalmából levezetni. Amint az

essentia az existentia nélkül nem ad valóságot, époly kevésbé állhat meg az existentia essentia nélkül. Mert minden létezőnek kell egy rá nézve lényeges és sajátos természettel birnia, amelyet megtart mindig és amelynek megnyilvánulásait az okok szükségszerűen idézik elő. Mindez éppen úgy illik az emberre, és akaratára, mint bármely más természeti lényre. Az embernek is van existentiája mellett essentiája, azaz vannak érdendő tulajdonságai, amelyek a jellemét alkotják és csak a külső indítékot várják, hogy megnyilatkozzanak. Azt várni tehát hogy ugyanaz az ember egyenlő körülmények között egyszer így, máskor meg másképp cselekedjék, csak annyi lenne mintha elvárnók, hogy ugyanaz a fa mely ezen a nyáron cseresznyét termelt, jövőre földiepret teremjen. Az akarat szabadsága pontosan véve existentiát jelent essentia nélkül, vagyis, hogy létezik valami, ami valójában semmi, tehát nem is létezik, ez pedig lehetetlen valami, mint maga a szabadakarat.

I I .

R É S Z .

Az egyéni felelősségről.

Az állami büntetőjog gyakorlásának feltétele a tettes felelősége. Az a körülmény, hogy egy egyént a bíró elítél, azt jelenti, hogy az illető egyént bűnösnek mondja ki és hogy a bűncselekmény neki beszámítandó és ezen cselekményért egyénileg felelős. Ez a három fogalom meghatározás élesen elhatárolandó egymástól. Ugyanis bűnösség nem jelent mást, mint az elkövetett cselekmény és a cselekvő akarata között megállapítható okozati összefüggést, míg a beszámítás állami tevékenység, mely szerint az állam az elkövetett cselekményt az illetőnek a terhére rója. A felelősség pedig a beszámítás eredményére és a büntetendő cselekmény követ-

kezményeinek kényszerű viselésére vonatkozik.

Az ember cselekményei, viszonyítva a vallási, erkölcsi és jogi szabályokhoz: hol összehangzók ezekkel, hol indifferensek, hol pedig ellentétesek: ennek megállapítása a vallás körében az Isten, az erkölcs területén a társadalmi felfogás hatása alatt kialakult egyéni nézet, a jog birodalmában pedig az állam feladata. Ezen fórumok mindegyike a maga szempontjából értékeli a konkrét cselekményeket és pedig azért, hogy azoknak reakciójaként jelentkező következményeket a cselekmény alanyával szemben alkalmazhassák. Ezt a vallási, erkölcsi, jogi szabályokba ütköző cselekmény okozóit terhelő következmények viselésére való kötelezést felelősségre vonásnak nevezzük. Ebből kifolyólag maga a felelősség nem egyéb, mint a vallástalan, erkölcstelen, vagy

jogtalan cselekményt követő következmények viselése annak okozói részéről. Ilyen értelenben beszélünk vallási, erkölcsi és jogi felelősségről. A jogi felelősség aszerint, amint a cselekmény a magánjog, kereskedelmi jog, közjog, vagy büntetőjog szabályaiba ütközik, beszélünk magánjogi, közjogi, stb. büntetőjogi felelősségről. A büntetőjogi felelősség a büntetőjogi következmények viselésére kötelez. Ezek a felelősségi alakok mind egyéni felelősségek, mert az egyént, a cselekmény alanyát terhelik.

Csak évezredes fejlődésben jutott uralomra a mai büntetőjognak sarktétele: hogy a tettes és a cselekmény között megállapítható okozati, lélektani kapcsolatra alapított egyéni, erkölcsi felelősség lett a büntetőjogi felelősség alapja. A büntetőjog hajnalán ismeretlen fogalom volt az egyéni felelősség. A kezdetleges büntetőjog nem tett különbséget felelősség és bűnösség között. Abból az alap gondolatból indult ki, hogy egyrészt a büntetendő cselek-

mény megítélésénél, csupán a külső eredmény veendő figyelembe, másfelől, hogy az akkori társadalmi felfogásnak megfelelően az egyén nem mint önálló lény, hanem mint a családnak, illetve törzs- nem tagja szerepel melynek csupán részét képezi. Ilyen társadalmi felfogás alapján arra az eredményre jutott, hogy az elkövetett büntetendő cselekmény nyomán beálló felelősség nem csak a tettest, hanem az egész családot a hozzátartozókat, illetve az egész törzset terheli s hogy ennél fogva a büntetés sem érheti csupán az egyént, hanem mindazokra ki kell terjednie, kikkel együtt a tettes valamely kisebb nagyobb csoportot képezve, társadalmi szervezetet alkot. Nem a sértő, hanem ennek családja volt felelős az okozott sértésért és a megtorlás is vérbosszu alakjában a sértő családja, törzse ellen irányult.

Évszázadoknak kellett elmulni, míg ez az egyetemes
/: kollektív :/ felelősség, valamint az együttes büntetés eszménye

teljesen elhomájosult. Csak a XVIII. szd. végével jött gyökeres változás, midőn a felvilágosodás új eszméinek hatása alatt a tételes büntetőjogok számúzik a kollektív felelősségrevonásban gyökerező elavult tételeket és a büntetendő cselekményt, az elkövetőnek, mint önálló egyénnek számítják be. Büntetéssel csak azt sújtják, aki a büntetendő cselekményt öntudatos állapotban, belátási- és akarati elhatározási képességgel bírva szándékosan elkövette, vagy abban részt vett. /: Társtettes, felbujtó, bünsegéd.:/ Ezek a pilléreken épült fel az u.n. klasszikus iskola /: Kant, Hegel, Leibniz.:/ az ő egocentrikus világnézetével, melynek hívei a bűncselekményt ugyszólván teljesen absztrahálják a tettetől és a bűncselekményt csak mint kizárólag jogi tényt bírálják el./: Megtorlás:/ A klasszikus büntetőjog azonban nem tudta célját elérni: a büntettek számának csökkenése helyett ép az ellenkező állott

elő. Ez a tagadhatatlan tény megdőbbentette a gondolkodókat és új irányba terelte a tudományos kutatók figyelmét. Az újirányú kutatások eredményeképpen megállapítást nyert, hogy az ember első-sorban saját személyiségének nyomait viseli magán, /: Lombroso; ellenkező Tarde:/ ezenkívül a környezet /: milieu :/ hatása alatt is áll, amelynek következtében a büntetendő cselekmény összetett jelenség. Így létrejöttében jelentős szerepet játszanak ugyan az egyént befolyásoló belső és külső tényezők /: okok :/ de végeredményben a bűncselekmény az akarattól függ.

Az akaratszabadság kérdését a büntetőjog tudományában az új, naturalista iskolák tették a legélénkebben vitatott kérdéssé. A régebbi, klasszikus büntetőjogtudomány meggingathatatlan dogmának tekintette az akaratszabadság elvét, mégpedig a tiszta indeterminismust, mely szerint az akarat a cselekmény végső oka.

E tulzó ideálista állásponttal szemben, mely a gyakorlati élet igényeit nem tudta kielégíteni és megmerevitette a büntetőjog tudományát, kétségtelenül jogosult volt a reakció, s az új iskolának, melyek mondhatni kivétel nélkül a determinista felfogásból indultak ki, mindenesetre érdemük, hogy a büntetőjog tudományát realisabbá tették, valamint rákényszerítették, hogy a büntetettek lélektanával, a bűnösök lélektani osztályozásával, a társadalmi viszonyoknak a bűnözésre való befolyásával behatóbban foglalkozzék.

Igen sok nemzetközi büntetőjogi kongresszus és irodalmi polémia után három fő irány alakult ki a büntetőjogi akarat szabadság problémájában, mint: az indeterminismus, determinismus és az indifferentismus. /: negyediknek a mérsékelt indeterminismus, mely nem egyéb mint a mérsékelt determinismus. /

1./ A tiszta, transcendentális /: Kant :/ indeter-

minismus teljesen elfogadhatatlan. Ellene szól a mindennapi tapasztalat is. Az, hogy valamely cselekmény teljesen független a motívumok hatásától és az illető egyén egyéni tulajdonságaitól, tartatatlan állítás. Elfogadhatatlanná teszi ezt az a megfontolás is, hogy akkor büntetőjogi felelősségről egyáltalán nem lehet beszélni, mert az a cselekmény, melynek nincsenek indító okai, mely nem fűződik az egyént jellemző törekvések összességéhez: mintegy légtüres légtüres lebeg és elkövetőjének nem számítható be. Végül igazságtalan is, mert mellőzi a külső tényezők hatásának értékelését s akkor is az egyént okolja, midőn a társadalom is felelős. Birkmeyer, Binding, Prins, nálunk Fályer, Wlassics indeterministák ugyan, de egyenesen elítélik az abszolút szabadakarat fogalmát, azt a felfogást, hogy az ember ok nélkül határozná el magát. Binding azt emeli ki különösen, hogy a motívumok forrása az ember-

ben van és nem az emberen kívül s képességünk van jellemünkből kifolyólag a motivumok erejét mérlegelni. Ezt pedig, mint a determinista Liepmann megjegyzi, minden determinista elfogadja. /:Merő formalismus!:/

2./ A determinismus tagadja az akaratszabadságot. Egyrésztől fizikai okok szükségképeni következményének tekinti az emberi cselekményt, másrésztől cselekvéseinket velünk született jellemünk határozza meg. /:Lásd fentebbi idézetet Hume-tól.:/ Nagy büntetőjogászok, Gabriel Tarde, Merkel, Franz Liszt a determinismust vallják a helyes felfogásnak. Liszt szerint az ember akaratát a motivumok determinálják. Az az ember, aki a motivumokra normálisan reagál, aki a tapasztalat szerint normálisnak nevezhető, módon enged a reá befolyással volt körülményeknek, illetőleg az ezek felől alkotott képzeteknek, az ilyen ember felelősségre vonható, cselekménye

beszámítható. A rendestől eltérő, abnormális azonban nem felelős.

A determinismusból kétségtelenül igaz, hogy az okozatossági törvény az emberi cselekvésre is vonatkozik, nemcsak a természeti, fizikai világra, vagyis az emberi cselekvések is általánosságban törvényszerűek, /: Irk.:/ de van az embernek egy elvitathatatlan tulajdonsága, a szellemi, vagy értelmi erő. Az emberi cselekmények általános törvényszerűsége nem zárhatja ki tehát az önelhatározási képességet, a cselekmény relatív szabadságát, melyet a szellemi erő szül. Így az okozatossági törvény és a szabadság elve nem összeférhetetlen fogalmak. Az ember okok nélkül soha sem cselekszik, de az okokról, a motivumokról magának képzetet alkot, azokat értelmi és erkölcsi erejéhez képest mérlegelheti s normális körülmények között képes ellenállni a bűnre csábító legerősebb ingereknek is.

Finkey szerint /: I.M. 98.1. :/:"Az egyéni felelős-
ség fogalma nem építhető fel a szabadság elvének elfogadása nélkül.
Ha az egyén tettei mindig kényszerűek, ha a tettes soha nem csele-
kedhetett volna másképen, mint ahogy cselekedett, akkor mi alap-
ja van a felelősségrevonásnak? Az ember, mint Garaud mondja, er-
kölcsei felelősséggel csak szabad tetteiért felelős. Lehet, hogy csak
ez is csak egy szükségszerű előítélet, de mindenesetre „jótékony
illúzió”. Elismerésre méltó, hogy a deterministák megkísérlik a fe-
lelősséget determinista alapon magyarázni, de ez a magyarázat erő-
szakoltabb s így kevésbé alapos, mintha elfogadjuk elvileg az a-
karat és az akaratos cselekvés szabadságát, elismerve egyúttal azt
is, hogy az akarati elhatározás korlátolt, befolyásolt, a cselekvés
tehát csak viszonylagosan szabad.” /: Ez a mérsékelt indeterminista
vagy mérsékelt determinista, ugynevezett összeegyeztető álláspont:/

3./ Az indifferentismus /: Hüller :/ a legkényelmesebb és egyuttal a legkevésbé igazolható álláspont, mely teljesen lehetlenné teszi az egyéni felelősség fogalmának a kiépitését. Btk.-ünk 76.§-a, mely szerint: „Nem számitható be a cselekmény annak, aki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva és emiatt akaratanak szabad elhatározási-képességével nem bírt ” egyenesen ösztönöz arra, hogy a kérdésben véleményt nyilvánítsunk. Az indifferentismus alapján is lehet büntetni, ha a büntetőjogi felelősséget pusztán társadalmi felelősségnek tekintjük, amely szerint a társadalom ugy védekezik az emberi cselekmények ellen, mint mondjuk a ragadozó vadak ellen. Mondhatni ezt az álláspontot tette magáévá Lombroso és Ferri is, midőn az objectiv felelősséget hirdetik. A büntetést az államnak, tekintet nélkül a tettes beszámithatóságára, tehát erkölcsi felelősségére, al-

kalmazni kell az ellen, kinek a cselekvése a társadalom rendjét
megzavarja.

I I I .

R É S Z .

Állásfoglalás.

Amint az első rész fejtegetéseiből kitűnik az ujkor nagy filosofusai, azt lehet mondani kivétel nélkül a determinismus mellett tört pálcát, míg a kriminalisták az indeterminismus /: Binding, Birkmayer, Garraud, nálunk Fayer, Illés, Angyal :/ más részük a determinismus /: Merkel, Liszt, Liepmann, Tarde, nálunk, Balogh, Lukács, Vámbéry :/ jogosultságát vitatja, csak azért lehetséges, mert az inditerministák attól félnek, hogy a determinus elfogadása a büntetőjog rendszerét rombadöntéssel fenyegeti. Azonban egy aggodalom nem lehet érv a determinismus ellen. Viszont az is biztos, hogy a determinismus igazát sem lehet

hiveinek puszta tekintélyére alapítani. Erre azonban nincs is szükség, mert éppen a determinismus alapján válik érthetővé a büntetőjogi felelősség. Tehát, mint fentebb, az általános filozófiai fejtegetésben látjuk, az ember jelleme szerint cselekszik, amely jellem a motivumok ráhatásának a médiuma. Ugyanis senkinek sem jutott még eszébe azt mondani, hogy egy Petőfit, vagy egy Shekespéaret nem azért illet meg a dicsőség és elismerés, mert alkotó geniuszuk erejével ellenkezően, tehát, /„másként“/ is cselekedhettek volna. Midőn pedig az állam az embert cselekvéseiért büntetőjogilag felelőssé teszi, nem tesz egyebet, minthogy visszavezetvén az emberi cselekményt tényezőire, oly mértékben fejezi ki rosszalását, amilyen mértékben a cselekvő ember egyénisége a cselekvés tényezői közt szerepel. Hogy pedig egy meghatározott ember adott körülmények között a dolgok ugyanazon felfogása mel-

lett másként cselekednék, mint ahogy cselekedett, teljes lehetlenség. Hiszen akkor az emberi cselekmények pusztán véletlen művei volnának. Véletlenért pedig valakit felelősségre vonni, nemcsak emberileg méltánytalan, hanem igenis jogtalan és szerfelett igazságtalan döntés lenne. Nem azért rosszaljuk az ember cselekményét, mert másként is cselekedhetett volna, hanem mert a cselekmény a szóbanforgó eset megítélésekor, az akkori társadalmi felfogás szerint elítélendő. Tarde írja idézett tanulmányában, hogy Thonissen szerint tíz bűntényt büntettek a régi zsidó törvényekmegkövezéssel, ezek: a bálványimádás, bálványimádásra csábítás, Molochnak áldozás, bűbájosság, szellemidézés, szülők iránti engedetlenség, a szombat megtörése, az istenkáromlás, a fiatal hajadon erkölcsi botlása, más menyasszonyának meggyalázása. Ezek közül kilenc a mai társadalomban nem büntetendő cselekmény,

a tizedik pedig lényegesen megváltozott jelentőségű, mert azt ma nem a vőlegény sérelmeként, hanem mint a nő megtámadását büntetjük. Spártában a gyermekölés és magzatelhajtás, Egyiptomban és a perzsáknál s az inkáknál a vérfertőzés, Athénben a pederasztia, vagy a kalózkodás nem volt büntény; sehol sem büntették az istenek tiszteletére elkövetett emberölést, az aggok megölése pedig, mit ezek gyakran maguk kívántak, kegyeletes gyermeki cselekedet volt. A leányát feláldozó Agamemnon bizonyára nem volt még alkalmi büntetttessenem. Egyiptomban főbenjáró büntett volt a macska megölése. Lehet-e ezért mondani, hogy a zsidó nép érttetlen módon tévedett, midőn oly cselekményt nyilvánított büntettnek, melyek ma még kihágást sem képeznek? Feleletünk az, hogy nem! Mert ezek a cselekmények az általuk felépített társa-

dalmi rendben nem voltak ártalmatlanok. Minden társadalomnak más büntetendőségi felfogás felel meg. Egyiptomban megbüntették a kézművest, ha közügyekbe ártotta magát, /: jellegzetes rabszolga-társadalom!:/ a mai tisztult demokratikus rendben pedig az általános, közvetlen, egyenlő, titkos és nőkre is kiterjedő választási jog gyakorlása pedig az állam minden választópolgárának elsőrendű erkölcsi és hazafias kötelessége. Megállapíthatjuk azt a tényt is, hogy az egyes bűntények súlya koronként változik. A középkorban a szentségtörés volt a legsúlyosabb büntett, azután következett a fajtalanság majd a gyilkosság és a lopás. Egyiptomban és Görögországban az követte el a legsúlyosabb bűntényt, aki a szülőket el nem temettette. Serényen munkás korunkban pedig a munkakerülés époly elitélendő cselekmény, /: „Aki nem dolgozik, ne is egyék!” MDP. 1948. évi programnyilatkozata.:/ mint amily megalázó volt a munka a császárság és királyság

idején.

Ha az ember akarása nem jellemétől függne, akkor cselekvése teljesen kiszámíthatatlan volna. Ezt a mindennapi életben követett felfogásunk is megcáfolja és nincs okunk, hogy ezt a büntetés terhével tiltott cselekményre ne alkalmazzuk. Nem a determinismusnak, hanem éppen az indeterminismusnak az eredménye az egyéniség megsemmisítése, mondja Vámbéry, mert szerinte az ember szabadon, tehát salyát énjétől is függetlenül választ s valósággal érttetlen, hogyan lehet ezért a választásért, amely voltaképen a véletlen műve, egy embert felelősségre vonni. Nem akarom itt azt a tényt vitatni, hogy a determinismus egyáltalán nem ismer szabadságot, mert tapasztalatom az, hogy a legtöbben úgy értelmezik a determinismust, mint amely felfogás nem ismer szabadságot, hanem éppen ellenkezőleg az akarat kötöttségét jelenti. Igenis a determinis-

mus ismeri az akaratszabadságot, csakhogy szerinte az akarat szabadsága nem azt jelenti, hogy az ember egyszer így, máskor meg hollokegyenest ellenkezőleg cselekszik ugyanoly körülmények között. Csak a determinismus ismeri az igazi szabadságot, amely megáll a lélek okozatossága mellett is. A determinismus szerint az igazi szabadság abban áll, hogy az ember akaratelhatározásában a pszichikai tényezők, különösen erkölcsi képzetek szabadon képződhetnek és érvényesülhetnek. Minél erősebbek az erkölcsi képzetek, annál inkább birják az akarat képződését más motivumokkal s az ember veleszületett énjével szemben salyát irányukba hajlitani, más szóval annál nagyobb az ember szabadsága. Az erkölcsi erő adja meg az embernek a szabadság öntudatát. A szabadságnak ez az öntudata, - melyben benne vannak ugy az átöröklött erkölcsi hajlamok, mint a szerzett erkölcsi képzetek - adja meg az erőt, hogy a büntettre irányuló

kisértéseknek ellenálljon s ezért nevezhetjük a büntettes felelősségét: erkölcsinek. Ha azonban akár fiziológiailag, akár patológikus, vagy akár társadalmi okokból a büntettes az erkölcsi képzeteket nem szerezhette meg, vagy időközben azokat elvesztette, /: elmebeteg / az állam az illető büntettes cselekedetei ellen védekezhet ugyan, /: elmeógyógyintézetbe utalja :/ de erkölcsi felelősségre nem vonhatja.

Az értelem, mint mondtam az indítékok médiuma. Csak amennyiben az indítékok médiuma normális állapotban van, akkor működik rendszeresen és ilyenkor a motivumok az értelemnek hamisítatlanul közvetítenek, úgy, amint azok a reális külvilágban valóban léteznek és amelyek neki a külvilágban éppen úgy jelennek meg, mint mindenki másnak. Ezért ilyenkor a cselekmények jogilag beszámítandók.

Ez az értelmi szabadság megszűnhetik az álatl, hogy a motivumok médiuma, az értelem, a megismerőképeség tartósan, vagy csak mulóan fel van dulva, vagy pedig egyes esetben a moti-
vumok felfogását külső körülmények meghamisítják. Az előbbi eset áll be a deliriumnál, az örületnél, az utóbbi valamely meghatáro-
zott, de nem a maga hibájából esett tévedésnél. Pl., ha orvosság he-
lyett mérget ad be valaki. /: Nem az eredeti cím van a tégelyre,
vagy a fiolára írva. / A motivumok mindkét esetben meg vannak ha-
misítva, amikor is a jellem nem úgy dönt, mint az eredetileg tette
volna, ha azokat az értelem helyesen közölte volna. Az ily körülmé-
nyek közt elkövetett büntettek és vétségek ezért nem is bünteten-
dők. A törvények ama helyes feltevésből indulnak ki, hogy az aka-
rat erkölcsileg nem szabad, mert különben nem lehetne irányítani,
hanem alá van rendelve a motivumok kényszerének. Ehhez képest a

büntetőtörvénykönyv egyes tételeit úgy foghatjuk fel, mint az egyes bűnre vezető motivumoknak az ellenmotivumait. A törvény szerinti adandó alkalommal inkább az ellenmotivumnak engedjen a jellem, mint a bűnre vezető motivumnak. Ha azonban kitűnik a vizsgálat, illetve a nyomozati adatok során, hogy az értelem, amely által eme ellenmotivumoknak hatniok kellett volna, képtelen volt azokat felfogni és az akaratnak alébe állítani, akkor hatásuk lehetetlen volt: tehát az illetőre nézve nem léteztek és így az egyén nem vonható felelősségre.

Az értelmi szabadság azonban csökkenhet is, sőt részben vagy egészben meg is szűnhet. Ez különösen indulat, vagy mámor, vagy teljes elmebetegség következtében történhetik. Az indulat az akaratnak hirtelen heves felindulása valamely kívülről ható motivummá váló képzet által, amely olyannyira élénk, hogy

minden mást, ami ellenmotivumként hathatna, elhomályosít és nem engedi, hogy világosan jusson be a tudatba. Olyan esetnek foghatjuk ezt fel, mintha valaki a párbajban a vezényszó előtt lőne. Ilyen esetben is megszűntnek kell tekinteni a felelősséget, ha nem is teljes mértékben, de részben igen. Angliában egyáltalán, vagy csak igen enyhén büntetik a hirtelen fellobbant haragban elkövetett gyilkosságot. /: tettenkapás házasságtörésnél.:/

Általában tehát az értelmi szabadság távollétében végbevitteknek tekintendőek mindama büntettek, amelyeknél az ember vagy nem tudta, hogy mit cselekedett, vagy egyáltalán képtelen volt meggondolni azt, aminek vissza kellett volna őt tartani a tett következményeitől. Ilyen esetben tehát nem lehet igazságos a büntetés.

Amint látjuk tehát, csak az értelem szabadságában

elkövetett cselekmények minősülhetnek jogilag büntettnek és azok számithatók be.

Kivételt képeznek itt az Alanyi bűnösség alól mentesítő és kizáró okok: az abstract, subsumptiós és érzékelési tévedés és a kizáró okok, mint a Btk. 77.§-a, a lelkekényszer, /: vis compulsiva :/ 79.§. a jogos védelem határainak félelemből, ijedtségből, vagy megzavarodottságból való túllépése és a 80.§.a végszükség esete. /: casus supraemae necessitatis. :/

Az elmebeteg s a büntettes között lévő erkölcsi különbségek nagyon jellegzetesek és a két kategóriát nem szabad összevegyíteni. Az elmebeteg, aki egymagában, mindenkitől psychikailag elszigetelten, önmagához is idegenül él, természettől fogva alkalmatlan a társas életre, s talán éppen ebből eredően következtelen. Társadalmonkívüli lény, de nem társadalomfeletti mint ezt

a kifejezést a lányszze szokás mondani. A büntettes határozottan társadalomellenes és éppen ennek folytán bizonyos fokig társas életre hajló is, kinek meg van a maga köre, /: bünbandák :/ meg vannak sajátos szokásai és nem hiányzik külön nyelve sem, mint például néhány szót említve: rendőr=hekus, pénz=dohány, a nő=csaj. A francia argotnak 72 szinonim kifejezése van az ivásra és az ittasságra. Az elmebetegeknek nincs argotjuk.

Az elmebeteg Lombroso szerint is fontos lélektani, bonc- és élettani vonatkozásban különbözik a büntettestől. Az elmebeteg nem barátja a játéknak s az orgiáknak; irtózik családjától, míg a büntettes legtöbbször szeretettel van családjára iránt. Keresi a magányt, míg a büntettes hasonszórú társaság után áhitoz s amely ritkák az összeesküvések az elmeógyógyintézetekben, annál gyakoribbak azok a börtönökben.

Tarde mondja: /: I.m.28.1. :/ „Minden büntettesre állhat az, hogy belőle a maga helyén becsületes ember, vagy talán kiváló hős lett volna.De az elmezavar különböző válfajai ugy a multban mint manap egyenlőképen valódi elmebetegségek, bárha annakelőtte azokat, amint más betegségeket is gyakran felismertek, és a sok varázsló és boszorkány, kiket majd térdenállva imádtak, majd máglyára hurcoltak, egyszerű hisztérikák voltak.Ezek a tévedések nem érintik azonban azt a tényt, hogy az elmebetegek, ha nem is tekintettek ilyenekül, valóban elmebetegek voltak, mert a róluk szóló leírásokban a szervi rendellenességek kétségtelen ismérveit, érzékletüknek a meg nem változott természet rendjétől való elütőségét állapíthatjuk meg.Ha azonban valkiről az mondatik, hogy ölt, vagy lopott hajdan, még nem tekinthető büntettesnek, mert a kriminalitás, a társadalmi szervezet jogalkotó nézetéhez képest változó,

viszonyla gos jelenség."/: Lásd: Proudhon: Qu'est ce que la proprietés c. könyvét, melyben arra a megállapításra jut, hogy: la propriété, c'est le vol! Más Karl Marx: das Kapital kizsákmányolási elmélete.

Nem lehet megmagyarázni indeterminista alapon a büntetés javító hataását, tudnillik azt, hogy a büntetéssel hatni kívánunk a büntettesre. Ha ugyanis az ember saját egyénisége és a reáható motivumok ellenére is cselekedhet, akkor a büntetéstől hiába várjuk, hogy annak az akaratelhatározására, ak iaszt elszenvedte, motiválólólag hasson. El kell ismerni azt is, hogy a büntetés ezt a hatást nem mindig éri el. De ez a körülmény nem ejt kétségbe, mert csak azt bizonyítja, hogy egyéb külső körülményeknek, vagy a cselekvő egyéniségének erősebb volt a befolyása.

Végül lehetetlennek látszik a megelőzés indetermi-

nista nézőpontból, mert az indeterminismus szerint az első rossz cselekedet nem teszi valószínűvé a másikat. Ha a büntetőjogi felelőség alapja Vámbéry szerint a máskép-akarás lehetőségében állna, akkor az egyén bűnösségének foka annál nagyobb volna, minél könnyebb lett volna a büntettesnek, hogy a büntettet ne kövesse el. Minthogy azonban a szokásos gonosztevő nehezen cselekedhetik máskép, mint ahogy cselekedett, következésképp enyhébben kellene büntetni, mint az alkalmi büntetteket, akinek a büntett el nem követése kevesebb megerőltetésbe kerül. Azonban sem hazai, sem más állam büntetőtörvénykönyvei közül mégsem akadt egy sem, amely erre a következtetésre jutott volna.

FORRÁSMUNKÁK :

Az általános filozófiai részhez:

- Földes Papp Károly: 1947-48 tanév II. félévi előadásainak anyaga;
Címe: Az újkori filozófia története.
- Dávid Hume: Enquiry concerning Human Understanding.Ford.:
Alexander Bernát./: Fil. írók tára.II.kiad.:/
- Immanuel Kant: Kritik der reinen Vernunft.Ford.:Alexander B.
- Lájer József: Dialektika. Bp. 1937.

A büntetőjogi részhez:

- Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Bp. 1933.
- Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Bp. 1909.
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve.
- Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák. /: A M. Tu. Akad. Jogt. Biz.-nak kiadványsorozata. 4. sz.:/
- Irk Albert: A büntetőjog átalakulása. Kolozsvár. 1915.
- Darvai Dénes: Az akaratszabadság kérdésének gyakorlati fontossága a büntetőjogban. Bp. 1910.
- Vámbéry Ruzstem: Büntetőjog. Bp. 1913.
- Gábrriel Tarde: Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből. /: Ford.: Lenygel Aurél. Bp. /1908.
- Pikler Gyula: A büntetőjog bölcselete. /: 7. kiad. :/